

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DİPLOMASİ

Demet Şefika Acar*

ÖZET

Uluslararası konjonktür, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan egemen devletler ve devlet dışı unsurlarla yeniden şekillenmiştir. Uluslararası sistemde, çok çeşitli aktörlerin yer almasıyla, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin sürdürülebilmesi için uygulanan geleneksel diplomasi anlayışı yerini küresel diplomasiye bırakmıştır. Makalemizde, tarihsel seyir içerisinde, diplomasinin, geleneksel anlayıştan uluslararası sistemin ihtiyaçları doğrultusunda küresel bir boyuta dönüşümü incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Eski ve Yeni Diplomasi, Küresel Diplomasi, Hükümet-Dışı Kuruluşlar, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

International conjuncture is taken on a shape by non-state factors arisen after the Cold War and sovereign nations. In the international system, the global diplomacy superseded traditional diplomatic concept envisaged to maintain the socio-economic, political and cultural relations. In this paper, the global transformation (from the traditional concept to the international needs) of diplomacy is analyzed based on the historical development process.

Keywords

Diplomacy, Global Diplomacy, Non-Governmental Organization (NGO), The European Union.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

1.GİRİŞ

Diplomasi, resmi belgelerin tasniflenmesinden, uluslararası ilişkilerin yürütülmesine giden süreçte günümüz koşullarında küreselleşen dünyada yeni bir anlam ve algılayışla kendine bir yer edinmiştir. Geleneksel diplomasi olarak adlandırılan Eski ve Yeni diplomasi döneminden farklı olarak küresel diplomasi, Soğuk Savaşın bitimi ve SSCB'nin çözülme sürecine girmesiyle kendisini sorgulamaya başlayan yeni bir dönemi yansıtmaktadır. Geleneksel diplomasiye oranla devlet dışında birçok aktörün ortaya çıktığı bir ortamda kurumsal yapısını teknolojik gelişimleri de dikkate alarak yeniden şekillendirdiği görülmüştür. Makalemizin kapsamı çerçevesinde diplomasinin insanlık tarihiyle başlayan ilkel kabileler arasındaki iletişimi sağlama işlevinin, tarihsel süreç içerisinde çok daha farklı bir boyuta ulaştığı aktarılmaya çalışılacaktır.

Genel literatür dikkate alınarak yapılan ayırımla insanlık tarihinin başlangıç olarak alındığı ve Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar gelinen dönem Eski Diplomasi olarak adlandırılmış ve bu dönemim özellikleri incelenmeye çalışılmıştır. I. D.S. sonrasında iki kutuplu dünyanın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çözülmesiyle sonuçlanan dönem Yeni Diplomasi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemim özellikleri de alt başlıklarda ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Makalemizin ana konusunu oluşturan Küresel Diplomasi ise SSCB'nin çözülmesinin ardından uluslararası sisteme birçok aktörün girmesi ve teknolojik gelişmelerin ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda küresel bir etkiye yol açmasıyla diplomasi de yeniden yapılandırılmıştır.

Küresel diplomasi ile devlet dışında ortaya çıkan aktörlerin, dış politikanın şekillenmesinde ve karar alıcılar üzerinde kaçınılmaz etkileri üzerinde durulmuş, küreselleşme ile gelen değişimin diplomatik temsilcilerin yöntemlerine nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda entegrasyon hareketlerine küresel dünyada bir benzeri olmadığından dolayı örnek olarak Avrupa Birliği seçilmiştir. Hükümetlerin temsil edildiği uluslararası bir kuruluşun diplomasiye nasıl yön verdiği incelenmeye çalışılmıştır.

1. Diplomasinin Tarihsel Serüveni

Kavramsal olarak çok çeşitli anlamlarla ifade edilebilmesinden dolayı birçok tanımı yapılabilen *diplomasi* kavramının, Eski Yunancada *dip-*

loma sözcüğünün kökeninden geldiği bilinmektedir.¹ Diplomasi, Eski Yunan ve Roma'da resmi belgelerin (diplomaların) tasniflenmesi, korunması, yapılan antlaşmaların değerlendirilmesi gibi işlevlerle dar bir kapsamda yer almıştır.

Dış politikayı ve bu politikanın yürütülüş biçimini simgeleyen ya da görüşmeler yoluyla uluslararası ilişkilerin şekillenmesine aracılık eden, kısaca görüşme sanatı² olarak da ifade edilebilecek olan diplomasının kökenleri, bugünkü anlamda kullanıldığı gibi kullanılsa da insanlık tarihinin başlangıcı, tarih öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. İlkel kabileler arasındaki uyuşmazlıkların savaşlarla sonuçlanması ve savaş sonrasında kazançların ve kayıpların tespit edilmesinde araçların -habercilerin- kullanıldığı ve bu insanların savaşçılardan farklı bir statüde yer aldığı bilinmektedir.³ Devletlerin ortaya çıkmasıyla daha da somut bir yapıya bürünen diplomasi kavramı tarihsel süreç içerisinde kurumsal bir kimlik kazanmıştır.

Diplomasi incelemeleri genel literatürde, dönemsel özelliği, işlevselliği ve kullanılan yöntemler açısından üç tarihi süreç içerisinde yer almıştır.⁴ Tarih öncesi dönemlerde ilk uygulamaların görüldüğü ve Eski Yunan şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla kurumsal bir başlangıcın adımlarının atıldığı dönem *Eski Diplomasi* olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı'nın (I.D.S.) sonuna kadar sürmüştür. I.D.S. sonrasında yeniden şekillenen uluslararası sistemin gerektirdiği şekilde değişen ve gelişen diplomasi *Yeni Diplomasi* olarak ifade edilmiştir. Yeni Diplomasi dönemi 20. yy'ın sonunda yeni bir biçime bürünmüş ve özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çözülmesinin ardından iki kutuplu dünyanın çok kutupluluğa dönüştüğü konjokturde diplomasi de küresel bir anlam kazanmıştır. *Küresel Diplomasi* olarak adlandırılan bu dönemde, postmodern bir yapı arz eden diplomaside kullanılan yöntemler ve araçlar teknolojik devrimle çok çeşitlilik arz etmektedir.

Çalışmamızın asıl konusunu Küresel Diplomasi ile, tarihsel çerçevede üç dönemde incelenen diplomasının özellikle küresel bir anlam kazanmasıyla nasıl algılandığı, küresel sitemde nasıl yer aldığı ve bu siste-

¹ Eski Yunan ve Roma Uygarlıklarında, devlete ve yabancı topluluklara ait tüm resmi belgelerin katlanış şekline diploma adı verilmektedir. Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 13.

² Diplomasi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Diplomasi>, (02.12.2000).

³ Harold Nicolson, **Diplomasi**, Çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 33.

⁴ Hüner Tuncer, **Küresel Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 22.

min diploması kurumuna getirdiği değişimler üzerinde durulacaktır. Bu konuya geçilmeden önce Eski ve Yeni Diploması hakkında kısaca tarihsel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Eski Diploması

İnsanlığın var oluşuyla başlayan fizyolojik, sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkiler, insanların kabileler şeklinde örgütlenerek ilkel bir toplum oluşturmasıyla daha da yoğunlaşmıştır. Dil, din, ırk, gelenek ve göreneklerin farklılaştığı topluluklar arasındaki bu ilişkilerin sürdürülebilmesi ihtiyacıyla diplomasının bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu argümanımız yapılan arkeolojik kazılar doğrultusunda somutlaşmıştır. Örneğin bu kazılar sonucunda 20.yy da Hititler hakkında birçok bilgiye sahip olunmuş ve Hititlerin M.Ö. 2. binyılda çok büyük bir siyasal güç olduğu, egemenliği Küçük Asya ve Suriye’de elinde bulundurduğu, Babil’i fethedip Mısır’la savaştığı, kendine özgü yazıya ve kendine özgü hukuk düzenine sahip olduğunu ortaya çıkmıştır.⁵

Bugünde devam eden kazılar konumuz açısından önemli bulguları da ortaya çıkarmıştır. Büyük İngiliz arkeologu William Flinders Petrie’in araştırmaları doğrultusunda Nil’in doğu yakasında, Kahire’den 300 km. güneyde yer alan Tell-el-Amarna’da 1891–1892 yıllarında yapılan kazılarda Amarna tabletlerine ulaşılmış ve Eskiçağ’da Ön Asya’nın ülkelerarası ilişkilerde kullandığı Akadça ile kaleme alındığı tespit edilmiştir. Bu tabletlerde Mısır’da egemen olmuş firavunlardan biri olan IV. Amenophis’in (M.Ö. 1370–1350) dış politika yazışmalarının yer aldığı ve Mısır’ın o dönemdeki siyasal manzarasının aktarıldığı Mısır bilim adamlarınca ifade edilmiştir.⁶ Ayrıca Amarna tabletlerinde ülkelerini temsil eden habercilerin görevlerine de yer verilmiştir. Bu görevler; askeri, ekonomik,

⁵ “1784’te doğan asıl adı Johann Ludwig Burckhardt olan Şeyh Hacı İbrahim’in (günümüze kadar önemli diplomatlar ve tarihçiler yetiştirmiş Baselli eski bir soylu ailedendir. Doğu ülkelerine ait orijinal elyazmalarından oluşan 350 ciltlik derlemesi ile günlük defteri Cambridge Üniversitesi’nde bulunmaktadır.) Londra’da 1822’de yayımlanan “Travels in Syria and the Holy Lana - Suriye ve Kutsal Ülkede Geziler” adlı eserinde Asi Irmağı vadisindeki Hama şehrinde bir taş yüzünden kalışını anlatır. Taş üzerinde, “Üzerinde küçük figürler ve işaretler olan bu taş, bir çeşit hiyeroglif gibi görünüyordu, ancak Mısır hiyerogliflerine de hiç benzemiyordu.” yorumunu yapar. Yapılan incelemeler sonucunda Archibald Henry Sayce 1879’da bu figürlerin Hititlere ait olduğunu vurgular.” C. W. Ceram, **Tanrıların Vatanı Anadolu**, Çev. Esat N. Erendor, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 33, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, http://www.1001kitap.com/Bilim/Ceram/tanrilarin_vatani_anadolu/anadolu11kesif_ve_sezis.html (02.12.2006).

⁶ Afet İnan, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956, s.107

siyasi ve sosyo-kültürel ilişkileri etkileyecek olan casusluk faaliyetlerinden ülkeler arası hediyeleşmeleri taşımaya kadar uzanmaktadır.⁷

Eski Diplomasi döneminde yapılan kazılarda ortaya çıkan belgelerden yola çıkılarak diplomasinin, tek taraflı ve geçici bir özellik taşıdığı, can ve mal güvenlikleri karşılıklı korunan habercilerin, gönderdikleri ülkelerdeki görevlerinin biter bitmez ülkelerine geri döndükleri bilinmektedir. Sorunun çözümlenmesiyle sona eren bu uygulamalar literatüre *ad hoc* diplomasi tekniği olarak geçmiştir. Ad hoc diplomasi tekniği, Eski Yunan kent- devletlerinde görüşmelerin kamuoyunun bilgisi dahilinde yapılmasıyla farklı bir boyut kazanmış ve *açık diplomasi* anlayışıyla bütünleşmiştir. Halkın savaş ya da barışa dair görüşmeleri ve yapılan antlaşmaları yakından takip etmesiyle diplomasiye şeffaflık kazandırılmıştır.⁸

Eski Yunan'da devletlerin ortak sorunlarının tartışıldığı çok-yanlı diplomatik görüşmelerin yapıldığı kongreler düzenlenerek *çok taraflı diplomasi* geleneğinin temelleri de atılmıştır. Kongreler, büyük-küçük, güçlü-güçsüz ayrımı yapılmadan tüm devletlerin katıldığı ve kararların oy çokluğu ile alındığı, uluslararası ortak çıkarların belirlendiği, günümüz uluslararası kongrelerin bir prototipini oluşturmuştur. Ayrıca, Konsolosluk olarak nitelendirilen ancak günümüzdeki işlevinden farklı olarak oturduğu yerin vatandaşı olan ve bu vatandaşların haklarını koruyan Proxenos adı verilen kurum kurulmuştur.⁹

Eski Yunanlıların diplomasi kurumunun gelişimine katkıları yadsınamayacak boyutlarda olmasına rağmen daha güçlü devletler -o dönemlerde Roma İmparatorluğu gibi- diplomasiyi daha farklı tekniklerle kullanmışlardır. Roma'nın diğer devletlerle olan ilişkilerini askeri güç unsuru şekillendirmiş, ilişkilerin yasal bir çerçeveye oturtulmasına özen gösterilmiştir. Roma İmparatorluğunun dağılma sürecine kadar diplomasinin ana unsuru *güç* olmuştur. Roma'nın yerini alan Bizans'ta ise diplomasi *görüşme sanatı* olarak büyük bir incelikle kullanılmış, ülkenin çıkarları savaşa gidilmeden diplomasi yoluyla korunmuştur. Eski Yunan'da devletlerarasındaki görüşmeler hakkında karşılıklı bilgi taşıyan habercinin yerini, Bizans'ta belli bir eğitimden geçen ve gittiği ülkeleri gözlemleyerek bilgi toplayan elçiler almıştır.¹⁰

⁷ Tuncer, **Küresel...**, s. 18.

⁸ Harold Nicolson, **The Evolution of Diplomatic Method**, The University of Oxford, London, November 1953, p. 6.

⁹ "Proxenos" kurumu için bkz. Nicolson, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁰ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 3. Baskı 2004, s. 244.

Hititler ve Eski Mısırlılar arasındaki yazışmalarla şekillenen diplomasi, Eski Yunan kültürüyle kurumsal temellerini oluşturmuş, Roma ve Bizans'taki uygulamalarla gelişmiş ve 15.yy'da İtalyan kent-devletleriyle süreklilik arz eden bir yapıya ulaşmıştır. Roma ve Bizans kadar güçlü olmayan İtalyan kent-devletleri, birbirleriyle sürekli bir rekabet ve savaş içerisindeydiler. Bu istikrarsız durumu kontrol altına alabilmek için *sürekli diplomasi* yöntemi ile birbirlerinin politikalarından haberdar olmuş ve gerekli tedbirleri almışlardır.¹¹

15. yy'dan 20. yy'a kadar diplomasi uluslararası sistemin gerektirdiği konjonktürde gelişimine devam etmiştir. Bu süreç içerisinde İtalyan kent devletlerinde özellikle ünlü düşünür Machiavelli'nin felsefesiyle şekillenen diplomasi kurumu, elçilerin ülke çıkarlarını korumak adına, yalan söylemek, casusluk etmek, rüşvet vermek, iç işlerine karışmak gibi ahlaki değerlerin yozlaştırılmasını kabul gören bir zihniyetle yoğrulmuştur. 17. ve 18. yy'larda diplomasiye yön veren ülke Fransa olmuştur. Fransa diplomasi kurumunu, Dışişleri Bakanlığı adı altında tek bir çatı altında toplamış, devletlerarası ilişkilerde karşılıklı güven ilkesinin sağlanmasının gerekliliğini vurgulamış ve diplomasiyi işleyişini kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Ancak uygulamada dış politika ve diplomasi hükümdar ve sarayın dışına çıkamamıştır.

17. yy'da ortaya çıkan Otuz Yıl Savaşları sırasında düzenlenen Westphalia Kongresinde, ilk kez tüm Avrupa bir araya gelerek ortak sorunlarını tartışmış ve çözüm önerilerini sıralamıştır. Bir barış kongresi olan Westphalia Kongresini (1648), Karlofça Kongresi (1699) ve Utrecht Kongreleri (1712) izlemiş ve diplomaside çok yanlı kongreler olarak adlandırılmalarına rağmen görüşmeler konferansların dışında ikili düzeyde yürütülmüştür.¹² Çok yanlı diplomasi ile Avrupalı devletlerarasındaki ilişkiler daha da güçlenmiş ve Avrupa dışındaki devletlerle de ilişkilerin kurulması sağlanmıştır.

Diplomasi, 1789 Fransız İhtilali ile yeni bir sürece girmiştir. Geçmişe oranla daha farklı bir yapı arz eden diplomasiyi değiştirmiş, uluslararası sistemde yerlerini almaya çalışan ulus-devletlerin katkısı büyüktür. Devletlerarasındaki ilişkilerin temelini oluşturan ekonomik ilişkilerin daha sağlıklı yürütülebilmesi için devletlerarasındaki hatta kıtalar arasındaki diplomatik ilişkilerin sürdürülebilmesi için konsolosluk ilişkileri gide-

¹¹ İtalyan kent-devlet yönetimleri için bkz. M. Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 4. Baskı, 2004, s. 166.

¹² Adam Watson, **Diplomacy, The Dialogue Between States**, Routledge, London, 1991, p. x.

rek daha da yoğunlaştırılmıştır. Diplomatlarda bu değişimden etkilenmiş ve daha aristokratik bir kesim içerisinde yetişmişlerdir.¹³

Eski diplomasi olarak tanımlanan dönem I.D.S. sonrasına kadar uzanmaktadır. Temelinde Avrupalı devletlerarasındaki ilişkilerin uluslararası politikaya yön vermesi ile yürütülen eski diplomasi yukarıda anlatılanlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, ilişkilerde güç dengesinin hakim ve devletler arasındaki dengeyi koruyan bir eşitliğin var olduğu dikkati çekmektedir. Diplomasi iktidar sahibi tarafından halktan kopuk bir şekilde seçilen elit kesimle kişisel olarak ve gizli bir biçimde yürütülmektedir. Eski diplomaside birçok devletin ortak sorunlar çerçevesinde bir araya gelerek çok yanlı diplomasiyi uygulamaya geçirmeleri diplomasi kurumuna büyük bir değişim olarak yansımıştır. Özellikle, Viyana Kongresi'nde (1814), diplomasinin statüsü ve kuralları olan bir kurum olduğu, kongreye katılan devletlerce kabul görmüştür. Viyana Kongresi sonrasında yapılan kongrelerde diplomatik ilişkiler çerçevesinde Avrupa Uyumunun sağlanmasına özen gösterilmiş ve büyük devletlerin Avrupa'da düzeni kurma ve korumaya yönelik güç dengesini sağladıkları sürece barışı korudukları görülmüştür.¹⁴ Ancak savaşın sürekli ve olağan bir durum olarak algılandığı ve düzeni değiştirmek yerine korumak adına yapıldığı bu dönemde, uygulanan diplomat yöntemler, I.D.S. sonrasında önemini yitirmiş ve köklü bir değişime ihtiyaç duymuştur. Yeni diplomasi olarak adlandırılan bu değişiklikler uluslararası sistemin gerektirdiklerini daha iyi anlamamıza katkıda bulunacaktır.

1.2. Yeni Diplomasi

I.D.S. sonrasında yeniden şekillenen uluslararası sistemde, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda büyük kayıplar veren Avrupa'da daha gür bir sesle ortaya çıkan kamuoyu dünya barışının korunmasını dillendirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hem dünya barışının sağlanması ve kalıcı olması için hem de Avrupa diplomasisinin toplumla bütünleşmeyen yönlerini değiştirmek için diplomasi yöntemi ve tekniğini değiştirmeye çalışmıştır. Yeni Diplomasi olarak adlandırılan bu süreçte, devletlerarasında ekonomiden siyasete, teknolojiyen kültürü kadar bütün ilişkileri ve işbirliğini kapsayan, eski diplomasi dönemine kıyasla daha farklı ilkeler uygulamaya geçirilmiştir.

¹³ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 187.

¹⁴ Viyana Kongresi için bkz. Fahir Armaoğlu, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 2003, s. 342.

Eski diplomasi dönemini, aristokratlar ve soyluların egemenliğinde, siyasal demokrasilerin ortaya çıkmasına engel teşkil eden uygulamaların olduğu bir dönem olarak eleştiren ABD yeni bir diplomasi anlayışı ortaya koymuştur. Tarihe ABD Başkanı Woodrow Wilson'un *14 Nokta* olarak geçen açıklamalarının birinci maddesinde; "Açık yürütülen görüşmelerin sonucunda varılacak açık sözleşmeler" ve "Diplomasi bundan böyle daima kamuoyunun gözleri önünde yürütülecektir." yer alan ifadesi, eski dönem diplomasisinin gizlilik ilkesinin aksine, yeni diplomasinin daha şeffaf olacağını ve açıklık ilkesinin temel alınacağını ortaya koymuştur.¹⁵

ABD'nin diplomasiyi yeniden kurgulayan girişimleri uygulamada çok daha farklı bir şekle bürünmüştür. *Açıklık ilkesi*, kamuoyunun katılımıyla devletlerin kendi görüşlerini ve politikalarını savundukları ve varılan antlaşmaların duyurulduğu ancak ulusal çıkarları doğrultusunda özel ve gizli nitelikteki görüşmelerin ve pazarlıkların dışında tutulduğu bir algıyla uygulamadaki yerini almıştır.

Yeni diplomasiyi *teknolojik gelişmeler* farklı kılmıştır. Özellikle iletişim alanında ortaya çıkan yenilikler -telefon, telgraf, radyo gibi- ülkeler arası ilişkilerin daha hızlı yürütülmesini sağlamış, elçilerden ziyade devlet başkanlarının doğrudan görüşmeleri *kişisel girişimleri* arttırmış ve diplomaside politikacılar ön plana çıkmıştır. *Doruk Diplomasisi* olarak adlandırılan bu diplomasi tekniği ile daha kısa sürede önemli kararların alınması ve uygulanması sorunlara çözümü kolaylaştırmıştır. Ancak doruk diplomasisi açıklık ilkesinin uygulanma alanını daraltarak gizli diplomasiye dönüşen bir diplomasi olmuştur. Teknolojik gelişmeler savaş kavramının da yeniden üzerinde durulmasına yol açmıştır. Savaş yerine diplomatik görüşmelerle uzlaşya yer verilmesinde nükleer silahların ve kitle imha silahlarının varlığı caydırıcı bir rol oynamıştır.¹⁶

Eski Diplomasi döneminde uygulanan ancak süreklilik arz etmeyen çok taraflı konferanslar, Yeni Diplomasi döneminde Milletler Cemiyeti'nin de kurulmasıyla uluslararası örgütlerin güdümünde daha sistemli bir konuma getirilmiştir. Ancak uluslararası örgütlerle ulusal parlamentoların çalışmalarındaki benzerlikten dolayı literatüre parlamenter diplomasi olarak geçen çok yanlı konferanslar, ulusal çıkarları ilgilendiren konuların

¹⁵ Faruk Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi" **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul,1994, s. 41.

¹⁶ İdris Bal, "Uluslararası Politikada Aktörler", Port Akademi, http://66.29.124.61/~portakad/?sayfa=makale_oku&mid=22 (03.01.2007).

dışında birçok devleti ilgilendiren –çevre, nüfus artışı, nükleer silahlanma gibi- konularda çözüm arayışları içerisine girmiştir.¹⁷

I.D.S. sonrasında ABD odağında şekillenen Yeni Diplomasi, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve SSCB'nin çözülmesi sürecine kadar devam etmiş ve uluslararası sistemin ortaya koyduğu konjonktürde yerini Küresel Diplomasiye bırakmıştır.

1.3. Küresel Diplomasi

Uluslararası ilişkilerin yeniden yapılanmasına neden olan gelişmeler, Sovyet lideri Mikhail Gorbacov'un 1985 yılında başlatmış olduğu *Glasnost* (açıklık) ve *Perestroyka* (yeniden yapılanma) politikalarıyla başlamıştır. Bu politikalar Sovyetlerin çözülüşünü hızlandırmış ve uydu ülkelerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle iki kutuplu sistem yerini çok kutuplu bir sisteme bırakmıştır. Bu gelişmeler, yeni diplomasi döneminin yeniden kurgulanmasını ve günün şartlarına uygun değişimlere hazırlıklı olmasını gerektirmiştir.

Yeni diplomasinin yerini, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanların, coğrafi sınırların ötesine taşındığı bir sistemde, Küresel Diplomasi almıştır. Yeni Diplomasiye ve uluslararası sisteme hakim olan denge unsuru yerini hem uluslararası sistemde hem de Küresel diplomasi de dengesizliğe dahası istikrarsızlığa bırakmıştır. Soğuk savaş sonrasında rakipsiz kalan ABD tek süper güç olarak yer aldığı dünyaya kendi politikalarını ve kurumlarını entegre etmeye, serbest piyasa ekonomisiyle birbirine bağlı demokratik ülkeler oluşturmaya çalışmaktadır. Tek süper güç olarak küresel bir politika izleyen ABD, konvansiyonel ve kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası terörizm, etnik-dinsel temelli çatışmalar, salgın hastalıklar, çevre kirliliği gibi sorunların çözümünde rol oynarken daha aktif bir aktör olarak ortaya çıkan uluslararası örgütler (NGO's) ABD'nin rolüne ortak olmaya çalışmaktadırlar.¹⁸

Kısacası, postmodern diplomasi olarak adlandırılan Küresel Diplomasinin aktörleri devlet ve devlet dışı kuruluşlarla çeşitlilik kazanmıştır. Küreselleşme ile iç ve dış politikadaki farklılığın ortadan kalkması, devletlerarasındaki sınırların ötesine geçilmesi, uluslararası hukuk kurallarının benimsenmesi, sömürgecilikten ziyade karşılıklı bağımlılık olgusu çerçe-

¹⁷ Mehmet Gönübol, **Uluslararası politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 122.

¹⁸ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev. İbrahim Kurt, İstanbul, 2000, s. 287.

vesinde sürekli iletişimin ve etkileşimin canlı tutulması göz ardı edilemeyen bir boyuta ulaşmıştır.

1.4. Diplomatlar ve Misyollar

İnsanlık tarihi ile ilkel kabileler arasında başlayan diplomatik ilişkilerin, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarıyla şekillenmesi ve tarihsel seyir içerisinde değişime uğrayarak uluslar arasındaki ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojik ilişkilerin küresel bir boyuta taşınması ile diplomasiyi kendini geliştirdiğini incelemeye çalıştık. Diplomasi kurumsal olarak kendini yenilerken diplomasiyi uygulayan diplomatlar da günün gereklerine uygun olarak bu değişim içerisinde yerlerini aldılar.

Harold Nicolson zamana ve yere göre ideal diplomatın niteliklerinin değişmesi gerektiğinin önemine dikkat çekse de diplomatın bazı niteliklerinin yer ve zamana karşı değişmemesi gerektiğini savunmuştur. İdeal diplomatlarda bulunması gereken nitelikler; doğruluk, kesinlik, sükunet, iyi huy, sabır, alçak gönüllülük ve sadakat olarak ifade edilmiştir. Leache ve Said bu nitelikleri daha fonksiyonel bir anlayışla şöyle ifade etmişlerdir; Diplomat çevre ve çalıştığı alanı kavramalı, kendisine tanınan eylem limitini iyi saptamalı, sorunlara yaklaşımda esnek olmalı, küçük ödünlerle uzlaşmaya yatkın olmalıdır.¹⁹

Dolayısıyla Eski ve Yeni diplomasi de olduğu Küresel diplomaside de diplomatlar görevli buldukları ülkenin tarihini, coğrafyasını, dilini, kültürel ve siyasal niteliklerini bilmeli ülkeyi tanımaya yönelik sosyal ilişkiler kurmalı, değişen ve gelişen teknolojik gelişmelere açık olarak ülkenin önde gelen kuruluşlarıyla yakın temasa geçmelidir.

Ayrıca, diplomatların ve diplomasi kurumunda çalışan diğer görevlilerin, yabancı ülkedeki vatandaşların hak ve çıkarlarını korumak, faaliyet gösterilen ülkede kendi ülkesini temsil etmek, ülkesi ile görevli bulunduğu ülke arasındaki ilişkilerin yürütebilmesi için gerekli konularda bilgi toplama ve uygulanacak stratejileri öğrenme ve ülke kamuoyunun iktidara ve muhalefete yönelik eğilimini tespit etme ve dış politika karar alıcılarına yardım etme gibi misyonları da vardır.

Diplomasi teşkilatında yer alan diplomat ve diğer görevlilerin faaliyet gösterdikleri ülkelerde görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için ayrıcalıklı bir konumda bulunmaları gerekmektedir. Bu ayrıcalıkların kökeni eski çağlardan günümüze kadar teamül kurallarıyla oluşturulmuştur. Viyana Konferansı (1961) ile teamül kuralları uluslararası hukuk kapsamına girmiştir. Bu ayrıcalıklarda üç genel başlıkta -kişi dokunulmazlığı,

¹⁹ Sönmezoglu, Dış Politika..., s. 301.

haberleşme dokunulmazlığı ve bina dokunulmazlığı ifade edilmiştir. Ayrıca Viyana konferansında kabul edilen Diplomatik İlişki ve Bağışıklıklar Sözleşmesine göre diplomasi temsilcileri, devlet başkanları katına atanan büyükelçiler, devlet başkanları katına atanan ortaelçiler ve dışişleri bakanları katına atanan maslahatgüzarlar olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.²⁰

Kısacası diplomasi teşkilatı tarihsel gelişim içerisinde kurumsal yapısını tamamlamış ve teknolojik gelişmeler sonucunda yaygınlaşan, özellikle internet kullanımı gibi bilgiye en kısa zamanda ulaşılan küresel dünyada, diplomatik temsilcileriyle yerini almıştır.

2. Küreselleşmeyle Değişen Diplomasi

Uluslararası sistemde devletlerarasında ortaya çıkan dengesizlikler küresel tehditlerin de çeşitliliğini arttırmakta ve bu tehditlere karşı hem devletlerin hem de devlet dışı organizasyonların ciddi önlemler alması gerekmektedir. Küresel tehditlerin önlenmesine yönelik küreselleşme olgusuyla daha farklı bir yapıya bürünen diplomasi daha etkin bir hale getirilmeli ve devletlerin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında değişen güvenlik algılamalarını uzlaşya ve işbirliğine dönüştürebilmelidir. Bu bağlamda diplomasi, yenedünya düzeninde, hem uluslararası işbirliğinin amaçlandığı uluslararası örgütlerle etkileşim içerisinde hem de devletlerin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmama ilkelerinin de gözetildiği bir eksende küresel diplomasi olarak var olacaktır.

Uluslararası sisteme egemen olan Batılı liberal demokrasiler tarafından şekillendirilen Küresel diplomasinin gelişiminde, postmodern (modernleşme-sonrası) devlet ve bu devletlerde gücün parçalara bölündüğü birimlerin rolü ve dünyada sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin sonuçları etkili olmuştur. Bu doğrultuda geleneksel ulus-devletin fonksiyonlarının değiştiğini, birbiri içerisine giren iç ve dış politikayı, devletlerarasında var olan somut sınırların kavramsal olarak soyutlaştığını ve artık ulus-devletin politikayı tek elden kontrol edemeyeceği gerçeğini kabul etmemiz gerekmektedir.²¹

Küresel diplomaside, eski ve yeni diplomasiden farklı olarak diplomasiyi kullanan taraf sadece hükümet değildir, hükümetin dışında hükümet-dışı kuruluşlar, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar ve çok uluslu şirketler dış politikanın karar alıcıları ve uygulayıcıları olarak karşımıza

²⁰ Gönübol, a.g.e., s. 117.

²¹ "Postmodernizm" ayrıntılı bilgi için bkz. Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

çılmaktadırlar. Dolayısıyla küresel diplomaside diplomatların fonksiyonları ve muhatap alacakları kitle çok çeşitli ve karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu karmaşık kitlenin isteklerinin uyumlaştırılması ve bir işbirliği zeminine oturtulması nerdeyse mümkün görünmemektedir. Bu durumda yine işin içerisine güç unsuru girmekte ve daha güçlü olan tarafın istekleri doğrultusunda küresel sorunlar çözüme ya da çözümsüzlüğe doğru sürüklenmektedir. Örneğin tek süper güç olarak ifade edilen ABD'nin kıtalararası sorunların çözümünde özellikle 11 Eylül sonrasında küresel güvenliğin korunmasına yönelik atılan adımlarda tek başına kararlar alması ve bu kararlarını demokrasi ve küresel güvenlik adına meşrulaştırmaya çalışması küresel diplomasinin diğer karar alıcılarının saf dışı edildiğini göstermektedir.²²

Küresel diplomasi kamuoyunun da dış politika sürecinde alınan kararlarda etkin olmasına yönelik yaklaşımlarıyla da farklılık göstermektedir. Küresel diplomasi, dünyada istikrarın ve refahın sağlanması için öncelikli olarak toplumsal değerlerin ve düşüncelerin benimsetilmesi ve siyasal ve entelektüel ortamın oluşturularak halka açık politik tartışmaların yapılması gerektiği üzerinde durmuştur.

Teknolojik gelişmelerin küresel diplomasiye yansımaları, ilişkilerin yürütülmesinde kişisel girişimlerin daha da yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. İletişim araçlarının kullanılması ile devlet ve hükümet başkanları, hükümet-dışı organizasyonların ve çok uluslu şirketlerin temsilcileri birbirleriyle daha hızlı bağlantıya geçmekte ve temsil ettikleri kurumların amaç ve hedeflerini daha etkili bir şekilde yansıtmaktadırlar. Kişisel girişimler ülkeler arasındaki sorunları dile getirmede ve çözüm aramada arabuluculuk fonksiyonunu da yerine getirmektedir. Literatüre *mekik diplomasisi* olarak giren bu teknik dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kissinger tarafından uygulanmıştır.²³

Küresel diplomasi siyasi sorunların dışında ekonomik sorunlara da yer vermektedir. Küreselleşme olgusuyla ekonomik etkinlikler hızlı ve yoğun bir şekilde devletlerin ve devlet-dışı unsurların politikalarının ana unsuru haline gelmiştir. Karşılıklı bağımlılık ekseninde uluslararası aktörlerin birbirlerine olan gereksinimlerinin giderek artması, Küresel diplomasiyi ve diplomatları kıtalararası doğal kaynakların korunması ve uluslara-

²² Ümit Özdağ, "Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye", Stratejik Analiz, Cilt 2 Sayı 19 Kasım 2001.

²³ Kissinger, a.g.e.,

rası alanda kullanılması için işbirliği olanaklarının daha da arttırılmasına yönelik çalışmalara yönlendirmiştir.²⁴

Küresel diplomasi sadece ulusal ya da bölgesel çıkarları savunmaktan ziyade tüm dünyaya ilişkin küresel kaygıları dikkate aldığı için eski ve yeni diplomasi geleneğinden ayrılmaktadır. Bilgi teknolojisinin gelişimi özellikle internet kullanımının yaygınlaşması, diplomatik iletişimin daha hızlı olmasında, küresel güçler arasındaki etkileşimde, sorunların çözümünde, insanların, ürünlerin, düşüncelerin sınırların daha da ötesine taşınmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla küresel diplomasi, internet kullanımıyla bilginin daha çok hız kazanması ve karar alma sürecinde baskın bir rol oynaması ile, geleneksel diplomasiye hakim olan güç temelli realpolitik yerine *netpolitik* kavramıyla küresel dünyayı sorgulamaktadır.²⁵

Küreselleşme ile politikacılar, lobiler, basın-yayın organları, sivil toplum kuruluşları da diplomasi aktörleri arasında yerlerini almışlar ve küresel diplomaside devletlerden daha çok söz sahibi olmuşlardır. Bunlar içerisinde özellikle basın-yayın organları gündemi belirlemede ve kamuoyunu etkilemede etkin bir araç olarak küresel dünyada yerini almıştır. Küresel diplomasi geleneksel diplomasi anlayışından ayrılan en önemli özelliklerinden biri de kitle iletişim araçlarının daha da hızlı bir şekilde ulaştığı kamuoyuna yönelik tutumdur. Kamuoyuna yönelik diplomasi ile devletlerarasındaki ilişkilerin istenilen boyuta taşınması çok daha kolay olmaktadır. Örneğin; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum kesiminde 24 Nisan 2004 yılında Annan Planı referandumuna sunulmuş ve iki halkın kendi kaderlerini kendilerinin belirlenmesine olanak sağlanmıştır.²⁶

Basının diplomasi alanına girmesi ve kamuoyunun daha etkin bir hale gelmesi, Wilson'un *açık diplomasi* ilkesiyle bütünleşse de uygulamada devletlerarasındaki ilişkilerin yürütülmesinde hem olumlu hem de olumsuz kararların alınması ve uygulanmasında *gizlilik* ilkesinin diplomasiye hakim olması küresel diplomasi uygulayıcıları tarafından da kabul görmüştür. Gizlilik ilkesinin hakim olmasında devletlerin siyasi tarihi ince-

²⁴ Karşılıklı Bağımlılık teorisi için bkz. Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 211.

²⁵ Tuncer, Küresel..., s. 149.

²⁶ Faruk Sönmezoğlu, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs ve Avrupa Birliği", Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı: 1, 2006, [http://avrupa.marmara.edu.tr/web/eci/mjes_pdf/14\(1\)/06%20faruk%20sonmezoglu.pdf](http://avrupa.marmara.edu.tr/web/eci/mjes_pdf/14(1)/06%20faruk%20sonmezoglu.pdf), (03.01.2007).

lendiğinde çok daha başarılı ve bir ülkenin geleceğini belirleyen yerinde kararların alındığı görülmüştür. Bu sebeple diplomaside açıklık ilkesi büyük güçlerin küçük devletlerin kaderini belirleyecek nitelikte gizli anlaşmaların, görüşmelerin ve ittifakların yapılmasının engellenmesine yönelik kabul edilen bir ilke olmanın ötesine geçememiştir.²⁷

3. Küresel Diplomasinin Aktörleri

Geleneksel diplomasiden farklı olarak, küresel diplomasinin yürütülmesinde birçok aktör dış politikanın şekillendirilmesinde etkili olmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında küresel diplomasiye yön veren aktörleri inceleyeceğiz. Uluslararası politika literatüründe dış politikaya egemen olan aktörleri William Coplin dördü bir ayrıma tabi tutmuştur. Coplin'e göre; hükümetleri temsil eden ulusal nitelikli aktörler, hükümetleri temsil etmeyen ulusal nitelikli aktörler, hükümetlerin temsil edilmediği uluslararası nitelikli aktörler, hükümetlerin temsil edildiği uluslararası nitelikli aktörler. Bu ayrım içerisinde hükümetleri temsil eden ulusal nitelikli aktörler egemen devleti oluşturmaktadır.²⁸ Egemen devletler dışında küresel diplomasiyi etkin olarak kullanan diğer aktörleri inceleyeceğiz.

3.1. Hükümet-Dışı Kuruluşlar

Küresel diplomasinin yürütülmesinde ve dış politikanın şekillenmesinde etkili olan güçlerden biri olan Hükümet-dışı kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarının karar verme sürecinin dışında tutulmasını sağlamak amacıyla kurulan uluslararası nitelikte baskı gruplarıdır. Özellikle bilim ve teknolojinin gelişimi ile dünyadaki diğer hükümet-dışı kuruluşlarla etkileşim içerisine girmekte ve basın-yayın organlarını kullanmaktadırlar. Hükümet-dışı kuruluşlar bir baskı grubu olarak, hükümetler ile çok uluslu şirketlerin arasındaki dengeyi kurmak ya da alınan kararları denetlemek gibi işlevsel olmasına rağmen sorumluluğunun olmaması uluslararası sistemde bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Hükümet-dışı kuruluşlar uluslararası uzmanlık kuruluşları, çok-uluslu şirketler ve siyasal nitelik taşıyan hükümetler-dışı kuruluşlar olarak üç genel başlık altında toplanmaktadır. Uluslararası uzmanlık kuruluşlarına, Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), Uluslararası Hür Sendikacılar Derneği gibi örgütler örnek verilebilir. Bu örgütler zaman zaman belli oranlarda dış politikayı etkilemiş ve soruna ilişkin kararların alınmasında rol almışlardır.

²⁷ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 297.

²⁸ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 36.

Çok-uluslu şirketler çok uluslu imparatorlukların dağılmasının ardından uluslararası sistemde daha aktif olarak yer almışlardır. Teknolojik gelişimin endüstriyel ve tarımsal alanda yeni bir çığır açması çok-uluslu şirketleri de etkilemiş ve uluslararası finansın liberalleşmesi ile küresel politikada söz sahibi yapmıştır. Örneğin, çok-uluslu şirketlerin faaliyetleri Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki ekonomik farklılıkların giderilmesine ve birbirleriyle rekabet edebilecek bir düzeye ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Teknolojik gelişmelere açık ve dünya pazarlarından pay alma isteği ile faaliyetlerini sürdüren çok-uluslu şirketlerin bir ülkede var olabilmesi için o ülkenin belirlemiş olduğu koşullara uygun hareket etmek zorundadır.

Küreselleşme ile devletler topraklarını genişletmek ve askeri bir güce sahip olmak yerine daha da zenginleştirmek, ekonomik ve siyasal bir güce sahip olmak için çok-uluslu şirketlerin kendi topraklarında çalışmalarına izin vermektedirler. Dolayısıyla çok-uluslu şirketlerin küresel diplomasının aktörlerinden biri olarak karar alıcılara ve bilgiye ulaşmaları daha kolay olmaktadır. Çok-uluslu şirketler, özellikle II.D.S. sonrasında üretici ve sermayedar arasındaki ilişkileri kolaylaştıran bir işleve sahip olmuştur. Çok-uluslu şirketler, yerel birimler üzerinde denetime sahip olarak ya merkez ülke ya da ülkelerin dış politika çıkarlarında ittifak ya da mücadele yöntemiyle diplomasi etkin bir rol oynarlar. Örnek olarak, Ford, Fiat, Dell, IBM, Honda, McDonalds gibi şirketler örnek verilebilir.

Siyasal nitelik taşıyan hükümet-dışı kuruluşlar ise diğer kuruluşlardan farklı olarak politika ile doğrudan ilgilenmektedirler. Bu kuruluşlara Dünya Siyonist Örgütü (WZO) ve Enternasyonaller örnek verilebilir. WZO, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmak amacıyla kurulmuş, İsrail devleti (1948) kurulduktan sonrada devletin dış politikasında etkin bir rol oynayarak dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudilerle bağlantıları canlı tutmaya çalışmıştır. Enternasyonaller de, 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerindeki komünist parti üyelerini bir araya getirerek tüm dünyada benzer bir Rus devrimi yaşatmayı amaç edinmişlerdir.²⁹

3.2. Hükümetleri Temsil Eden Uluslararası Kuruluşlar

Uluslararası sistemde iki kutuplu sistemin sona ermesiyle evrensel/global örgütlerin ve blok tipi/entegrasyon hareketlerinin daha da yaygınlaştığı ve küreselleşme ile daha etkili bir boyuta ulaştığı bilinmektedir. Hükümetleri temsil eden kuruluşlar içerisinde evrensel/global örgütlere Birleşmiş Milletler örgütü en iyi örneği teşkil etmektedir. Blok

²⁹ Sönmezoğlu, Uluslararası Dış Pol..., ss. 41-45.

tipi/entegrasyon hareketlerine ise NATO, Varşova Paktı örnek gösterilmektedir. Entegrasyon hareketleri içerisinde ise özellikle bu kuruluşlar içerisinde gerek oluşumu, örgütsel yapısı gerekse hem ekonomik hem de siyasi hedefleri doğrultusunda diğer örgütlerden ayrılan Avrupa Birliği (AB), Avrupa kıtasında yer alan ülkelerle sağladığı entegrasyonla küresel diplomaside aktif bir rol oynamaktadır. Entegrasyon hareketlerine en iyi örnek olan AB'yi küresel diplomaside aktif bir rol oynamasından dolayı yakından inceleyeceğiz.

3.2.1. Avrupa Birliği

Avrupa'da bir *birlik* oluşturma fikrinin kökenleri Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. Bu fikrin gelişimi için I. Dünya Savaşı sonrasında çeşitli örgütlerin kurulmasıyla başlayan süreç II. Dünya Savaşı ile somut bir çerçeveye bürünmüş ve birliğin oluşturulmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır.³⁰ Bu adımların atılmasında Avrupa'yı siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan çok büyük zararlara uğratan savaşlar önemli bir rol oynamıştır. Yaşanan iki büyük savaş sonrasında, ekonomik ve siyasi bir birliktelikle, benzeri sorunların tekrar yaşanmaması hedeflemiş ve daha gelişmiş bir ekonomik yapı ile ülkeler arasındaki ulusal çıkarların uzlaştırılarak Avrupa'da barışın devam ettirilmesinin yolları aranmıştır. Bu arayış sürecinin temelleri 1949 yılında Fransa/Strazburg'da kurulan Avrupa Konseyi ile atılmış, 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanan ve *Birleşik Avrupa'nın* temellerini atan Schuman Planı'nı yayınlanmasıyla devam etmiştir.³¹

Özellikle Fransa ve Almanya'nın katılımını hedef almakla birlikte tüm Avrupa ülkelerinin katılımına açık olan Schuman Planı, *kömür ve çelik* sektöründeki üretimleri tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Plan Avrupa federasyonunun ilk somut temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Planda yer alan kömür ve çelik sektörünün denetiminin üst bir organa devredilmesi tasarısı 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te altı ülkenin (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) katılımıyla kabul edilmiş ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran antlaşma imzalanmıştır. AKÇT ile başlayan işbirliği süreci ekonomik alanda yoğunlaşarak 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Toplu-

³⁰ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 5.

³¹ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 4.

luğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasına zemin hazırlamıştır.³²

AKÇT, AET ve EURATOM toplulukları 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren "Avrupa Topluluklarında Tek Konsey ve Tek Komisyon Kuran Antlaşma" (Füzyon Antlaşması) ile tek bir çatı altında birleştirilmiştir. Paris ve Roma Antlaşmalarıyla ile kurulan bu topluluklar *Avrupa Toplulukları* olarak ifade edilmişlerdir.³³ Avrupa Topluluklarının yapısı 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa Toplulukları'nın *Avrupa Birliği*'ne (AB) giden süreci hızlandıran ve birliğin hukuki temellerinin atıldığı Maastricht Antlaşması ile Roma Antlaşmasını değiştiren, *Siyasi Birliğe ve Ekonomik Birliğe* ilişkin iki sözleşmenin Topluluğa üye Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından kabul edilmesiyle imzalanmıştır. Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa Vatandaşlığı ve Ortak Güvenlik ve Dış Politika alanlarının kademeli olarak gerçekleştirileceği Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması), Birliğin genişlemesine zemin hazırlamasına rağmen AB ile bütünleşme sürecini olumsuz etkileyecek unsurların önlenmesi amacıyla getirilen koşullar -Topluluk Müktesebatının Benimsenmesi- süreci gittikçe güçleştirmektedir.³⁴

Altılılar olarak anılan Avrupa Birliği'nin coğrafi olarak genişleme süreci resmi olarak 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımı ile başlamıştır. İlk genişleme olarak adlandırılan bu katılım öncesinde, 11 Mayıs 1967 yılında İngiltere'nin Konsey'e yaptığı başvuruyu takip eden İrlanda, Danimarka ve Norveç'in başvurularını da değerlendiren Komisyon, 13 Eylül 1967'de olumlu görüşünü Konsey'e bildirmiştir. Konsey, Komisyonun ilgili ülkelere yönelik görüşünü 22 Temmuz 1969'da yeniden güncellemesini talep etmiştir. Komisyon, 1 Ekim 1969'da görüşünü güncelleyerek Konsey'e bildirmiş ve ilgili ülkelerle 30 Haziran 1970 tarihinde Lüksemburg'da katılım müzakerelerinin başlanmasına karar verilmiştir. Böylece İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1 Ocak 1973 tarihinde ilk genişlemeyi gerçekleştirmişlerdir.³⁵

İkinci genişleme 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan'ın katılımıyla gerçekleşmiştir. Yunanistan 8 Haziran 1959'da Roma Antlaşmasının 237. maddesi "üyelik" ve 238. maddesi "ortaklık" hükümlerinden faydalana-

³² Karluk, **a.g.e.**, ss. 15-17.

³³ Nurettin Bilici, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s.

38.

³⁴ Karluk, **a.g.e.**, s. 85.

³⁵ Kavalalı, **a.g.e.**, s. 18.

rak AET'ye başvuran ilk üyeler arasında olmuştur.³⁶ Yunanistan'ın başvurusu üzerine 9 Temmuz 1961 tarihinde Atina'da bir Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Atina Antlaşması Yunanistan'ı tam üyeliğe hazırlayıcı nitelikte bir antlaşmadır. Yunanistan'ın askeri darbe ile askıya almak zorunda kaldığı AET ilişkileri, 1964–1974 yılları arasında Albaylar Cuntası iktidarının devrilmesiyle demokratikleşme süreci içerisine girmesiyle yeniden başlatılmıştır. 12 Haziran 1975 tarihinde tam üyelik başvurusunu yenileyen Yunanistan'a Komisyon, 29 Ocak 1976'da ekonomik gerekçelerle olumsuz görüş vermesine karşın siyasi gerekçelerin ağır basması sonucunda Konsey 9 Şubat 1976'da sonucu olumlu yönde değiştirmiştir. Demokratikleşme sürecinin devamının sağlanması adına AT'nin desteklemesi sonucu 27 Temmuz 1976'da başlayan görüşmelerle 28 Mayıs 1979'da Atina'da tam üyelik ile ilgili Katılım Antlaşması imzalanmıştır.³⁷

İspanya ve Portekiz'in 1 Ocak 1986 tarihinde Topluluğa katılmaları ile üçüncü genişleme de tamamlanmıştır. Yunanistan ile benzer kaderi yaşayan bu ülkelerde faşist diktatörlüklerin sona ermesi ve demokrasinin yerleşmesi için gerekli desteğin verilmesi ile topluluk üyeleri arasında yer almışlardır. 28 Temmuz 1977'de tam üyelik başvurusunda bulunan İspanya'ya, 28 Kasım 1978'de Komisyon olumlu görüşünün Konsey'e iletilmesi ile tam üyelik yolu açılmıştır. Konsey'in fiilen Kasım 1979'da başlattığı görüşmeler sonucunda 12 Haziran 1985'te Madrid'te Katılım Antlaşması imzalanmıştır. İspanya ile aynı tarihlerde başvuru yapan Portekiz de 19 Mayıs 1978'de Komisyonun olumlu görüşü doğrultusunda 17 Ekim 1978'de başlayan görüşmeler sonucunda 12 Haziran 1985'te Lizbon'da imzalanan Katılım Antlaşması ile üye ülkeler arasına katılmıştır.³⁸

Dördüncü genişleme İki Kutuplu Dünyanın bir simgesi haline gelen Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasının ardından gerçekleştirilmiştir. 17 Temmuz 1989 tarihinde AT'ye katılmak için başvuruda bulunan Avusturya ile birlikte İsveç ve Finlandiya'nın da başvuruları birlikte ele alınarak 1 Şubat 1993'te tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır. 1992 Edinburg Zirvesi'nde alınan bir kararla 1992 Maastricht Antlaşmasının onaylanma süreci tamamlanmadan müzakere sürecinin başlatılmasında Avrupa Parlamentosunun etkisi olmuştur. Parlamentoda 80 milletvekilinin olumsuz oyuna karşılık 374 milletvekilinin olumlu oy kullanması ile 24–25 Haziran 1994'te Korfu Zirvesi'nde Katılım Antlaşmaları imzalanmıştır.³⁹

³⁶ The Treaty of Rome, 25 March 1957, <http://www.bmdf.co.uk/rometreaty.pdf> (21/09/2006).

³⁷ Karluk, **a.g.e.**, s. 21.

³⁸ **a.g.e.**, ss. 22-23.

³⁹ **a.g.e.**, s. 26.

Beşinci genişleme süreci Yunanistan'ın dönem başkanlığı sırasında 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanan "Katılım Sözleşmesi" ile gerçekleşmiştir. Birlik, beşinci genişlemede Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs ve Malta'nın katılımı ile 25 devletli bir yapıya bürünmüştür.

AB, Bulgaristan'ın, Romanya'nın, Hırvatistan'ın ve Türkiye'nin de tam üyelik başvurularını değerlendirmeye almıştır. 22 Haziran 1995 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunan Romanya, 15 Şubat 2000 tarihinde müzakere sürecine başlamış ve 25 Nisan 2005 tarihinde de Birliğe Katılım Antlaşması'nı Lüksemburg'da imzalamıştır. Romanya'nın üyeliği 1 Ocak 2007 tarihinde reform sürecini tamamlamasının ardından gerçekleşmiştir. Bulgaristan da 14 Aralık 1995 tarihinde tam üyelik için başvuruda bulunmuş ve müzakere sürecini Romanya ile aynı tarihte başlatmıştır. Bulgaristan da istenilen reformların tamamlanması ile 1 Ocak 2007 tarihinde Birliğin üyeleri arasında yer almıştır. AB, 17 Aralık 2004'te Brüksel'de düzenlenen AB Zirvesinde Hırvatistan'la da 17 Mart 2005 tarihinde katılım müzakerelerinin başlatılmasına karar vermesine rağmen 16 Mart 2005 tarihinde toplanan Genel İşler Konseyi kararı ile müzakereleri tarih vermeksizin ertelemiştir.⁴⁰

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yüzünü Batıya çevirmiş olan Türkiye de bu oluşum dışında kalmamak için 31 Temmuz 1959 tarihinden itibaren resmi ilişkileri başlatmıştır. Bu tarihten itibaren AB ile olan ilişkilerinde pek çok iniş çıkış yaşamış olan Türkiye ile AB'nin üyelik kriterlerinden *siyasi kriterleri* yeterli ölçüde yerine getirdiği gerekçesiyle 3 Ekim 2005 tarihinde müzakere süreci başlatılmış ancak üyeliğe kabul edileceğine ilişkin bir tarih belirtilmemiştir.⁴¹

Kısacası, AB'nin bir birlik olarak ortaya çıkışı ve günümüzde geldiği nokta değerlendirilecek olunursa, hem ekonomik hem de siyasi bir entegrasyonu sağlamak oldukça güç olmasına rağmen 27 ülkeyi içerisinde barındırmayı başarabilmiş ve yeni üyelere kapılarını da açık tutmuştur. AB'nin küresel diplomaside ki yeri analiz edilecek olursa, çok uluslu bir devlet olan ve halen literatürde süper güç olarak ifade edilen ABD

⁴⁰Hırvatistan Hükümeti ile müzakereler, General Ante Gotovina'yı tutuklayarak Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne teslim etmediği ve ICTY (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia) ile tam işbirliği yapmadığı gerekçesiyle, tarih verilmeksizin ertelenmiştir. "AB Hırvatistan İle Müzakereleri Erteleledi", <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1337> (16.11.2006).

⁴¹ Türkiye'nin Müzakere süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> (16.11.2006).

kadar küresel sorunlarda söz sahibi olduğu kabul edilmektedir. Özellikle küresel diplomasi yöntemleriyle küresel sorunların çözümünde, terörizm gibi güvenlik konularında üye ülkelerin farklı yaklaşımlarını uzlaştırmakta ve ortak bir dış politika oluşturma hedefini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Örneğin SSCB'nin dağılmasının ardından dikkatleri üzerine çeken Kafkasya'da Hazar Havzası'nın bilinmeyen rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınmasında hem küresel güçlerin hem bölgesel devletlerin hem de kendi çıkarlarının uzlaşacağı bir zeminin oluşması için gerekli çabayı göstermiştir.

SONUÇ

Görüşme sanatı olarak adlandırılan diplomasi ilkçağlardan günümüze kadar geçen sürede uluslararası ortamın gerektirdiği şekilde kendini yenilemesini bilmiştir. Geçen süre içerisinde diplomasi, devlet yönetimiyle, dış politikayla ve genel olarak uluslararası ilişkilerle birlikte ifade edilmiştir. Uluslararası sistemde yaşanan değişimler sonrasında birçok aktörün ortaya çıkmasıyla egemen devletin dış politikada tek söz sahibi olması çok geride kalmış ve egemen devlet, devlet olmayan unsurlarla karşılıklı bağımlılık içerisinde girmek zorunda kalmıştır.

Teknolojik gelişmeler sonucunda her alanda etkisini hissettiren küreselleşme diplomatik ilişkileri de kendi eksenine almıştır. Küresel bir boyuta taşınan diplomasi de geleneksel diplomasiye oranla kamuoyunun karar alıcılar üzerine etkisi daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle internet ortamına taşınan sorunlarda halkın beklentileri, istekleri önem kazanmış, yapılan referandumlarla politikalar ya yön değiştirmiş ya da meşruiyet kazanmıştır. Küresel sorunlar çok taraflı konferanslar yoluyla gündeme taşınmış ve ortak çözümler aranılmıştır. Teknolojik gelişmeler ilişkilerin daha yoğun ve daha sıcak yürütüldüğü kişisel diplomatik görüşmelere zemin hazırlamıştır. Kişisel görüşmelerde daha hızlı kararların alınması hem sorunların çözümünde hem de geleneksel diplomasiinin hantal bürokratik yazışmalarının daha hızlı olmasında etkili olmuştur.

Geleneksel diplomasiinin temel unsuru olan güç, küresel diplomasiinde benimsenen yöntemlerle birçok aktör arasında dağılmış durumdadır. Askeri güç, ekonomik güç, psikolojik güç, teknolojik güç egemen devletler dışında, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik amaçlarla kurulan uluslararası aktörlerin denetimine girmiştir. Küresel dünyada özellikle karşılıklı ekonomik bağımlılığın giderek artması gücü elinde bulunduran aktörleri işbirliğine ve uzlaşmaya yönlendirmektedir.

Küresel diplomasi de aktörlerin sayı ve nitelik olarak artması geleneksel diplomasi nin temel taşları olan diplomatları ve diğer görevlileri işlevsiz hale getirmemiştir. Halen diplomatik temsilcilikler devam etmekte ve teknolojik devrimden ulusal çıkarlar adına faydalanılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşmenin hızına ayak uydurmak gelişen teknolojiyi kullanmak ve ilişkilerin istenilen boyutlarda yürütülmesini sağlamak için daha sıkı bir eğitimden geçmektedirler. İdeal diplomat niteliklerinin günümüzde de halen geçerli olması diplomasi kurumunun küreselleşme de temel taşlarından ödün vermeyeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AĞAOĞULLARI, M. Ali Levent Köker, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara, 4. Baskı, 2004.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 2003.

BİLİCİ, Nurettin **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

CERAM, C. W., **Tanrıların Vatanı Anadolu**, Çev. Esat N. Erendor, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 33, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

İNAN, Afet, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956.

KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Kasım 2001.

- KISSINGER, Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çev. İbrahim Kurt, İstanbul, 2000.
- NICOLSON, Harold, **Diplomasi**, Çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1970.
- NICOLSON, Harold, **The Evolution of Diplomatic Method**, The University of Oxford, London, November 1953.
- SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 3. Baskı 2004.
- SOYSAL, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789–1802)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ŞAYLAN, Gencay, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- TUNCER, Hüner, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.
- TUNCER, Hüner, **Küresel Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006.
- ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- WATSON, Adam, **Diplomacy, The Dialogue Between States**, Routledge, London, 1991.

Makaleler

- _____, "AB Hırvatistan İle Müzakereleri Erteledi", <http://www.ikv.org.tr/abguncel2.php?ID=1337> (16.11.2006).
- BAL, İdris "Uluslararası Politikada Aktörler", Port Akademi, http://66.29.124.61/~portakad/?sayfa=makale_oku&mid=22 (03.01.2007).

ÖZDAĞ, Ümit, "Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye", Stratejik Analiz, Cilt 2 Sayı 19

SÖNMEZOĞLU, Faruk, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi" **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul,1994.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs ve Avrupa Birliği", Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı: 1, 2006, [http://avrupa.marmara.edu.tr/web/eci/mjes_pdf/14\(1\)/06%20faruk%20sonmezoglu.pdf](http://avrupa.marmara.edu.tr/web/eci/mjes_pdf/14(1)/06%20faruk%20sonmezoglu.pdf), (03.01.2007).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Diplomasi>, (02.12.2000).

<http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> (16.11.2006).

The Treaty of Rome, 25 March 1957, <http://www.bmdf.co.uk/rometreaty.pdf> (21.09.2006).

